

Endrup Møllekro

Af Vagn Husted

Lidt løst og fast om Endrup Møllekros historie og om livet i og omkring kroen. Endrup Møllekro er gammel, hvor gammel ved jeg ikke, men i nogle hundrede år har den ligget der, og det vil være svært for os at tænke os Endrup uden Møllekroen. Mange slags folk er kommet på kroen i tidens løb. En mere hyggelig kro kan jeg heller ikke tænke mig. På nord-siden af vejen den store mølledam, hvor åens vand endnu i min barndom var stemt meget højt op, så den kunne trække det store møllehjul. På begge sider af mølledammen var en forholdsvis lav bevoksning og lidt ude i dammen en lille holm, hvor svanerne havde deres rede. Et par hundrede meter ude indsnævredes dammen og trævæksten trak sig sammen ved åens bredder. Længst ude anede man åen, der snoede sig videre mod nord, eller det var jo egentlig herfra den kom. Hvor langt nordfra vidste vi børn ikke noget om. Syd for vejen og møllen fortsatte åen sit løb, lidt træt forestillede man sig, efter at den havde brugt sine kræfter på det store møllehjul, hen gennem de lave enge snoede den sig over mod herregården Endrupholm.

I denne idyl er landsbyen Endrup groet op og centrum i den var Endrup Mølle og Endrup Møllekro.

I gamle dage var det ret almindeligt, at der til en større købmandsgård også hørte et gæstgiveri, hvor kunderne, af hvilke mange ofte langvejs fra kom kørende med hestevogn,

kunne hvile og hygge sig en stund, nyde et måltid mad, mens hestene fik sig et foder i hestestalden, der hørte til ethvert større handelshus.

I Endrup var det måske lidt omvendt. Her var mølleriet den betydeligste del af det store foretagende, der bestod af mølleriet, kroen med et stort jordtilliggende og en butik, hvor folk kunne købe de mest almindelige købmandsvarer.

I gamle dage, ja helt op til midten af 1900-tallet havde Endrup Mølle stor søgning fra en ret betydelig omegn, og der holdt ofte mange vogne parkeret på den store åbne plads over for kroen. Hestene blev spændt fra og fik sig et foder inde i krostalden.

Endnu i min barndom i 1920'erne var der en smule tilbage af dette brogede folkeliv. Mon ikke de fleste ældre, der husker en smule af dette fra deres barndom og ungdom har en reminiscens i sindet af længsel efter disse fjerne dage.

Dengang var møllen og kroen to af hinanden uafhængige virksomheder, og den oprindelige købmandsforretning i kroen var blevet afløst af en brugsforening i byen.

Mølleren var Laurids P. Kudsk, og kroen ejedes af Anna og Peder Hansen. Anna Hansen var af en slægt, der var meget gammel i Endrup Kro. Det må have været hendes bedstefar, Niels Mathiasen Gram, der i 1836 købte Endrup Møllekro og flyttede ind i denne. Anna Hansens mor hed Bothilde Gram, og hun og

hendes mand, Niels Kongstad Jensen, Niels Møller kaldte vi ham, drev både kroen og købmandsbutikken, der dengang hørte til.

I 1908 bortforpagtedes møllen til Jens Lauridsen, og da han og Sofie blev gift i 1910, forpagtede de også kroen og drev begge dele indtil 1927, hvor de købte en gård, der lå lidt østligere ved landevejen til Vejrup. Deres søn Kristian, kendt som Kedde, havde i *Bramming Lokalhistorisk Forenings årbog i 1999* en læseværdig artikel om deres tid i Endrup Møllekro.

Møllen blev solgt til ovennævnte Laurids P. Kudsk, og kroen blev overtaget af Anna og Peder Hansen, så den var nu tilbage i den gamle kroslæggt.

Deres søn, Niels Kongstad Hansen og hans kone Selma, overtog kroen i 1947. Niels døde i 1976, og Selma drev kroen videre indtil 1989.

Et par enkelte træk fra den gamle møllekro

Som navnet Endrup Møllekro siger, var der i gammel tid både mølleri og kro og ved kroen en butik med kolonialvarer. Butikken lå i samme bygning som kroen, og man kunne gå lige fra krostuen ind i butikken.

I et hjørne af butikken stod der en tobakskasse, hvor kunder og krogæster frit kunne stoppe deres piber, hvilket folk flittigt benyttede sig af. Fra kromandens side har der vel ligget den tanke bag, at denne service betalte sig,

Endrup Kro, til venstre for Kroen ses Møllehuset. Foto: Peder Thellesen 1994. Privat eje.

hvilket sikkert var rigtigt. Engang kom butiksbestyreren dog lidt i tvivl.

I 1884 blev der oprettet et andelsmejeri i Endrup, et af de allerførste andelsmejerier forresten. Der blev ansat mælkekuske, der med store vogne med hesteforspand kørte rundt og hentede mælken hos leverandørerne, bragte den til mejeriet og returnerede med skummetmælk.

Helt fra mejeriets start blev det bestemt, at mælkekuskene kun skulle samle mælken langs de større veje, og altså ikke køre ad småveje til afsidesliggende ejendomme eller gårde. Herfra måtte man selv bringe mælken til de veje, hvor mælkekusken kom forbi. For dette modtog de en mindre godtgørelse.

Ganderup, jeg husker ikke om det var Jørgen Ganderup, boede på en sådan mindre ejendom langt ude mod sydøst Hjortkjær. Han havde vel en ko eller to, og megen mælk gav de ikke. Over til Møllevejen, hvor mælkekusken kom, var der langt at gå, så Ganderup valgte i stedet at gå tværs over marken og aflevere sin mælk direkte på Endrup Mejeri. Måske fik han lidt flere bærepenge, som det kaldtes, ved at gå direkte til mejeriet, men der var nu nogle »skumlere«, der mente, at Ganderup ikke fik ret meget med sig hjem af disse bærepenge, da han ikke havde let ved at gå forbi kroen, og at kaffepunchene tærede hårdt på beløbet.

Følgende episode viser imidlertid, at skumlerne ikke havde ret desangående. Engang var der kommet en ny butiksbestyrer i butikken ved kroen. Han lagde i flere dage mærke til en mand, der kom henne fra mejeriet bærende på en mælkespand, som han satte fra sig ude i smøgen, hvorefter han kom ind i butikken, gik lige hen til tobakskassen og stoppede sin pibe. Den nye bestyrer så ikke, at han gjorde indkøb hverken i butikken eller kroen. Dette må han åbenbart ikke rigtig have syntes om, for da der

var gået nogle dage på den måde, og Ganderup igen havde stoppet sin pibe og skulle til at gå, trådte bestyreren hen foran ham og spurgte: »Hvem er du, min gode mand?«

Ganderup tog piben ud af munden, så roligt på butiksbestyreren og sagde så: »Hva! Kender du eet mæ? Det er da mæ, der hver daw kommer ind o stopper mi piw!«

Den vending af sagen havde butiksbestyreren nok ikke helt forudset. Hvis han havde et par barske ord parat, blev de vist siddende i halsen på ham.

Så Ganderup stak roligt piben i munden igen og gik ud og traskede hjemad med sin mælkespand, sandsynligvis med et lunt smil i øjenkrogene.

Lige uden for indgangsdøren til butikken stod altid en lav bøtte med klipfisk. Måske var den anbragt uden for døren på grund af den lugt, der altid afgives fra fisk. Gamle folk sagde at byens hunde, havde den grimme vane at lette ben op ad klipfisk-bøtten. I mit stille sind glædede jeg mig over, at jeg aldrig havde spist klipfisk, selv om dette skete noget før min tid. Min far kunne godt lide klipfisk, men han vidste nok ikke noget om hundene.

Stærkt skulle det gå

I min barndom havde mine forældre en ejendom på 12 tdr. land i Hjortkjær. Landbruget var dog nok ikke min fars største lyst. Han hentede helst sine indtægter på anden vis, f.eks. ved handel. Lidt kreaturer havde han dog altid på ejendommen.

Kromanden i Endrup Møllekro havde det på samme vis som min fader. Det var mest hans kone, der stod for kroens drift, hvorved kromanden fik mulighed for at handle lidt. Det var jo før bilernes tid, eller der var i al fald ikke ret mange, der havde et sådant køretøj. Derfor var kromanden på cykel, når han var på handelen,

og hans cykel var ikke ny. Mens de fleste voksne sad i sadlen, når de cyklede, stod kromanden næsten altid op. Han mente vel, at det så gik stærkere, for han havde altid fart på.

Det hændte, at han kom for at se, om min far havde et par kalve, han ville sælge. Men der var det uheldige for kromanden, at når man kom fra Endrup og skulle over til os, måtte man køre i en stor bue op omkring Hjortkjær Skole. Det havde kromanden skam ikke tid til, han kørte derfor over Peder Bertelsens græsmark og sparede derved et par hundrede meter. Nu er en græsmark jo ikke helt jævn at cykle på, især ikke når man har travlt og står op i pedalerne. Derfor skete det, at kromanden halvvejs ovre smed cyklen og kom løbende resten af vejen. Var vi børn udenfor, råbte han, længe før han nåede os: »Er han hjemm?«

Var han hjemm, for kromanden ind ad stald-døren. Om min far nogensinde fik gjort en handel med ham, ved jeg ikke. Min fars kalve var, efter min vurdering i dag, mest nogle sølle skrav, men derfor skulle de jo ikke sælges for billigt.

En bil er nu god at have

Kromanden købte dog senere en bil, en af disse dejlige gamle Ford'er, som man så i 1930erne. Der skulle naturligvis et kørekort til, for at man måtte køre bil, men bilkørsel blev trods dette aldrig kromandens stærke side.

Med den smule trafik der var, betød det dog ikke så meget om man ikke mestrede køretøjet alt for godt. En dag kom kromanden kørende på vejen fra Endrup op mod Hjortkjær. Her overhalede han en af Hjortkjær-mændene, der var til fods. Kromanden standsede bilen og spurgte, om manden ville køre med. Jo tak, det er jo bedre at køre, end at gå. Manden kom til sæde ved siden af kromanden. Det gik fint, de havde vejen for sig selv, indtil de nåede bakken,

hvor det går nedad mod Hjortkjær Skole. Da kom der et stykke nede ad vejen en bil lige imod dem. Det må vist være kommet lidt bag på kromanden, for da han fik øje på den modkørende brast det ud af ham: »Så sku' da satan! No kommer der en bil!«

Gæster i kroen

Engang sad der en flok unge karle fra egnen om bordet i kroens skænke- eller såkaldte slyngelstue. De havde bestilt en øl til hver, og kromanden serverede.

For at forstå det replikskifte, der her forekom, må man vide, at kromanden var en lille og ikke særlig kraftig mand. Dette til trods kunne han dog godt ved en resolut optræden tage en besværlig krogæst ved skulderen og trække ham ud til yderdøren.

Dette var der ingen grund til den pågældende dag. Kromanden gik rundt og satte en øl foran hver af karlene. Men da han kom til Helmuth, der var lidt lille af sin alder, stoppede han op, kiggede på fyren og spurgte: »Hva! Er du 18 år?« Ellers måtte der jo ikke serveres øl for ham. Helmuth svarede rask ja på spørgsmålet og fik sin øl. Da kromanden havde været raden rundt og gik tilbage, kiggede han igen over på Helmuth og sagde: »Ja! Det må ikke altid være rart at være så lille.«

Helmuth var nok lille, men rap i replikken svarede han: »Nej! Hår do eet ow døjet møj med det?«

Vandmøllen

Oprindeligt hed Endrup Mølle Endrupholms Vandmølle, og måske har den første ligget ved Endrupholm. I et bogværk om vandmøller i Ribe Amt hedder det således:

»Møllen er grundlagt samtidig med Endrupholm (1580) som et tilbehør til en herregård«. I 1663 omtales møllen som værende

Møllen beskrives med et vandhjul, der var syv alen i diameter og havde to kværne. I 1927 nedbrødes det gamle vandhjul, der var seks meter højt, og blev erstattet med en turbine. Den sidste ejer af møllen, overtog den 1923 og solgte den i 1949. Dermed ophørte møllevirksomheden. Foto: Peder Thellesen 1994. Privat eje.

»meget brøstfældig«. Lægger man mærke til dette årstal, undres man ikke, idet en meget stor del af Jylland efter 1600tallets krige og pestepidemier kunne have fået denne betegnelse. I Ribe Amt var befolkningen mange steder reduceret med en trediedel efter peståret 1659, og de der var tilbage, var meget forarmede.

Dog hedder det i 1683 om Endrupholm: »Under gårdens takst, en vandmølle kaldet Endrupholms Mølle. Til samme mølle findes

en del ager. Der er to kværne og et hjul, der er syv alen i diameter«.

Endvidere hedder det i 1683: »Vandfaldet til samme mølle kommer af en mose ved Styll Krat og samles fra adskillige steder og gør en å, der kaldes Vong Å. Når sommertørke eller skarp vinter er, kan samme mølle intet male, og når vandet står for højt, står den ud i bagflod, så den skal altid have middelmådig vand«.

Denne redegørelse kan man i dag undre sig lidt over. Selv i meget tørre somre er der altid

vand nok i Sneum Å ved Endrup til at trække et møllehjul som det omtalte. Man forstår bedre at der til tider kunne være for meget vand, da man vel ikke som senere havde et anlæg, hvormed man kunne regulere vandtilførselen.

I samme redegørelse fra 1683 hedder det: »Oplandet er ret stort, 58 gårde og 23 huse med i alt 263,78 tønder hartkorn og et dyrket areal på 2198,1 tdr. land«. Dette synes at svare til fæstegodset under Endrupholm på den tid, hvor fæstebønderne havde pligt til at lade deres korn male i Endrupholms Mølle.

I 1688 matriklen hedder det om møllens hartkornsansættelse: »Mølleskyld. Hartkorn 5 tdr. 2 skpr. 2 fjdk., og ager og eng 0 tdr. 5 skpr. 3 fjdk. 2 album, hvilket vil sige 0,74 tdr. hartkorn, og et dyrket areal på 5,4 tdr. land.«

I 1743: »Under herregårdstakst er Endrupholm Mølle. Mølleren betaler fire rigsdaler i kopskat og angives at have en liden tyendepige, der ej kan fortjene andet end føde og klæder«. Så da har mølleren altså ikke været i særlig gode økonomiske kår.

I 1747 hed mølleren Joen Christensen.

Hans Tranberg

Den næste møller var Hans Tranberg, der må have overtaget møllen kort efter 1747. Hans kone hed Birgitte Toft, og i deres tid må Endrup Mølle have været i god fremdrift, hvad bl.a. det store folkehold på møllen ved folketællingen i 1787 tyder på.

Mens møllen var fæstemølle under Endrupholm havde mølleren pligt til toldfrit at male gårdens korn. Ellers toldede mølleren af kornsækkene som betaling for sit arbejde. Desuden skulle han til Endrupholm levere 20 tdr. rugmel efterhånden som der forelå tilsigelse derom, samt udrede 20 rigsdaler årligt i landgilde.

1797 ansøgte om tilladelse til at nedlægge

Ålbæk Mølle, der altså også må have hørt under Endrupholm. Der blev givet tilladelse til dette, samt til en tilsvarende udvidelse af Endrupholms Mølle mod at sidstnævnte fik Ålbæk mølleskyld pålagt. Ålbæk Mølle blev ganske vist ikke nedlagt, men Endrupholms Mølle fik sin udvidelse.

Dog hedder det i 1683 om Endrupholm: »Under gårdens takst, en vandmølle kaldet Endrupholms Mølle. Til samme mølle findes en del ager. Der er to kværne og et hjul, der er syv alen i diameter.«

Endvidere hedder det i 1683: »Vandfaldet til samme mølle kommer af en mose ved Styll Krat og samles fra adskillige steder og gør en å, der kaldes Vong Å. Når sommertørke eller skarp vinter er, kan samme mølle intet male, og når vandet står for højt, står den ud i bagflod, så den skal altid have middelmådig vand«.

Denne redegørelse kan man i dag undre sig lidt over. Selv i meget tørre somre er der i dag altid vand nok i Sneum Å ved Endrupholm til at trække et møllehjul som det omtalte. Man forstår bedre, at der til tider kunne være for meget vand, da man vel ikke som senere havde et anlæg, hvormed man kunne regulere vandtilførslen.

Måske var møllens storhedstid ikke rigtig begyndt i 1761, hvor det hed: »Ejeren mener ikke, den er forandret siden taxationen, hverken forbedret eller forværret«. Men man prælede jo ikke, i al fald ikke når det gjaldt vurdering til beskatning.

I 1747 hed mølleren som nævnt Joen Christensen, han blev før 1761 afløst af Hans Tranberg. Denne blev en velanset mand, der arbejdede møllen op. I 1783 ansøgte han om bevilling til et grubbeværk, men tilladelsen blev først givet i 1794, og da havde Hans Tranberg afstået fæstet på Endrup Mølle til sin svigersøn Gabriel M. Friis.

Vejen gennem Endrup. Bag træerne til højre skimtes Endrup Kro og Møllehus, til venstre ses Kroens kørestald og lagerbygning. Foto: Peder Thellesen 1994. Privat eje.

I 1796 blev der givet bevilling til at hæve bropenge ved de to broer ved møllen. Bønderne blev pålagt pligtarbejde ved jordarbejde og i tilfælde af vandflod.

Fæstemølle

Medens møllen var en fæstemølle under Endrupholm havde den pligt til toldfrit at male gårdens korn. Ellers toldede mølleren af kornsækkene som betaling for sit arbejde. Desuden skulle han levere 20 tdr. rugmel efterhånden som der forelå tilsigelse derom, samt udrede 20 rigsdaler årligt i landgilde.

I 1797 ansøgte om tilladelse til at nedlægge Ålbæk Mølle, der altså også må have hørt under Endrupholm. Der blev givet tilladelse til dette samt til en tilsvarende udvidelse af Endrupholms Mølle mod, at sidstnævnte fik Ålbæk mølleskyld pålagt. Ålbæk Mølle blev ganske vist ikke nedlagt, men Endrupholms Mølle fik sin udvidelse.

Gabriel Friis

Hans Tranbergs efterfølger som møller i Endrup blev hans svigersøn Gabriel Friis. Han havde været møllersvend på møllen og blev gift

med Hans Tranbergs datter, Frederika. Det unge par overtog stedet i 1789, og vi kender Gabriel Friis fæstebrev, der er udstedt i 1795.

Det hedder i fæstebrevet at Gabriel Friis årlig til Endrupholms ejer, i landgilde skulle betale 20 rigsdaler og af rugmel årlig skal yde 20 tdr. eller 240 lispund. Desuden skulle han formale gårdens korn toldfrit, altså uden at tage et mål korn af hver sæk. Han måtte ikke regulere vandstanden i åen, så vandet derved kunne skade såvel gårdens som bøndernes enge.

Sålænge der ikke skete forandring af hoveriet til gården skulle denne, som hidtil til broerne og mølleværket lade hjemkøre tømmer og kværnsten, samt vedligeholde dæmningen.

Mølleren havde pligt til at påse at bygningerne og møllerriet blev holdt i forsvarlig stand, samt at den jord, der hørte til møllen blev dyrket og drevet forsvarligt.

En syns- og taxationsforretning, afholdt den 17. juli 1792, blev vedhæftet møllerens fæstebrev.

Det nævnes til sidst i fæstebrevet at selv om møllen ved syns- og taxationsforretningen var i brugelig og antagelig stand, havde Gabriel Friis alligevel på egen bekostning efter den tid, fra grunden nyopført mølleværket.

Dette må dog ikke have ført til nogen uoverensstemmelse mellem Endrupholms ejer og mølleren, da denne beholdt fæstet til sin død i 1829.

Gabriel Friis' erindringer

Det synes at have været en dygtig og energisk ung møller, der har overtaget Endrupholms Mølle. Hans kone, Frederika, var født og opvokset i møllen, og det må antages at hendes oplæring til hvervet som møllerkone har været i orden. Da man har det indtryk, at møllerne i gamle dage ofte blev velstående og ansete folk,

kunne man tænke, at det unge møllerpar kunne se en rimelig god fremtid i møde.

Der blev nok heller ikke mangel på søgning til møllen, men alligevel blev Gabriel Friis, ifølge sine erindringer, der er nedskrevet kort før hans død, ikke nogen velhavende mand. Dette til trods for, at han foruden en velfungerende mølle havde biindtægter som herredsskriver.

Læser man Gabriel Friis' erindringer fra hans tid som møller i Endrup, hvoraf nogle har været gengivet i Fra Ribe Amt 1962 ved Carsten Teilman Hald, kan man med lidt god vilje og lidt kendskab til egnen iøvrigt, ane noget om livet i møllen for omkring 200 år siden, selv om det kun er mølleren og hans kone, der direkte omtales. Vi ser mølleren som flittig, sparsommelig, gæstfri og retsindig, og vi ser hans livlige kone, som vi kan ane har været afholdt og som måske over for de mange gæster, der kom til møllen, har været lidt mere rundhåndet med beværtningerne, end indtægterne kunne bære.

Gabriel Friis vil ikke gerne bebrejde sin kone noget, men lidt skinner det igennem, at til hans trods for hans sparsommelighed hans dårlige økonomiske omstændigheder skyldes hendes lidt ødsle husholdning.

Meget oplysende kunne det have været om vi havde fået lidt at vide om udgifter og indtægter i møllen på den tid. Lidt senere hørte der til møllen både gæstgiveri og en butik. Hvornår butikken er etableret ved vi ikke, men et gæstgiveri har der sikkert været i forbindelse med møllen meget langt tilbage. Krobevillingen er fra 1871.

Efter Gabriel Friis' oplysninger, ser det ud som gæstgiveriet kun har bragt ham udgifter.

Han døde i 1829. Hans kone Frederika Tranberg levede til 1844, da hun døde hos sin søn i Brøns, hvorfra slægten Gram, der skulle komme til at sidde på Endrup Møllekro meget længe, var kommet.

Den gamle kørestald nord for vejen. Foto: Peder Thellesen 1994. Privat eje.

Salg af møllen

1829 averteredes møllen til salg på auktion: ».....den for sin fortrinlige beliggenhed og gode søgning fordelagtigt bekendte Endrupholms Mølle. Møllen har tilstrækkelig vand, en rugkværn, en boghvedekværn og to pillkværne, og værket drives ved to vandhjul. Møllen er ansat til hartkorn, mølleskyld, fri herregårdstakst 5 tdr. 2 skpr. 2 fjdk., og den tilhørende parcel, hvis jorder er fortrinlig gode, har hartkorn, fri herregårdstakst 0 tdr. 7 skpr. 1

fjdk. 1 album. Ligeså følger med møllen to ved møllen beliggende træbroer med rettigheder deraf at hæve bropenge«.

Om selve salget ved jeg ikke noget, men ved folketællingen i 1834 var ejeren Jørgen Hansen Møller. Måske har hans økonomiske omstændigheder ikke været for gode, for i 1835 kom møllen atter på auktion.

»Efter rekvisition fra vedkommende secundaier panthaver i Endrupmølle og ejeren af samme, Jørgen Hansen Møller, bliver følgende

overenskomst mellem den bemeldte Endrupmøllegård og mølle beliggende i Nykirke Sogn, Skads herred, ved landevejen mellem Kolding og Varde, stillet til absolut bortsalg, dersom nogenlunde bud sker, ved een eneste auktion, som holdes i møllen lørdag den 20 februar 1836, formiddag kl. 11.

Til møllen er mølleværk, rugkværn, maltkværn, dobbelt pille- og boghvedekværn og tvende vandhjul; Ligeledes hører til møllen 2 nylig istandsatte broer, med rettighed til at hæve bropenge af rejsende, og der er til møllen privilegium på gæstgiveri.

Møllen står for mølleskylds hartkorn, fri hovedgårdstakst 5 tdr. 2 skpr. Jordejendomme består af parceller af hartkorn i alt 1 tdr. 2 skpr. 3 fjdk. 2 7/10 album., hvoaf 7 skpr. 1 fjdk 1/2 album er fri hovedgårdstakst. Til en af parcellerne nemlig på 2 fjdk 1 5/8 album hører i forhold til hartkornet anpart i kirke- korn- og kvægtiende.

De lysthavende indbydes, conditionerne erfares på auktionsstedet, og står desuden fra dato til eftersyn i den sælgende ejendom.

Herredskontoret på Gjellupholm den 18. dec. 1835. Neest, vt. const.»

Slægten Gram på Endrup Mølle

Om selve auktionen ved jeg ikke noget. Men fra 1836 nævnes Niels Mathiasen Gram og Bodil Occesdatter Brodersen som ejere af møllen. De stammede fra Sønderjylland, men var kommet til egnen nogle år tidligere.

Alt tyder på at det var en dygtig møller, der nu var kommet til Endrup mølle. Alene det, at slægten blev der meget længe, i møllen henved 100 år, og i gæstgiveriet, der efterhånden blev til den kendte Endrup Kro, til helt op mod slutningen af 1900 tallet, fortæller noget om, at de kunne deres metier.

Fra de første år, er det kun få og korte oplys-

ninger vi har om livet i Møllekroen, som hele virksomheden efterhånden kaldtes. At der har været megen aktivitet og et broget folkeliv i den lille landsby, der efterhånden voksede op omkring møllen, kan vi dog levende forestille os, især vi ældre, der ved noget om menneskers levevis og færden her i egnen på den tid, der vel ikke var så meget anderledes end livet i vores barndom i de første tre- fire årtier af 1900tallet. Vi ser for os en række hestekøretøjer, landbrugsvogne læsset med kornsække på vej til og fra møllen, samt bønder, der har sat deres heste ind i den store krostald, og som selv er søgt ind på kroen, hvor de får sig en god snak og måske en enkelt kaffepunch, mens de venter på at deres tur kommer til at få korn malet.

Kommet hertil i vore forestillinger, er vi måske lige ved at blive en smule misundelige på de gamle i den hyggelige krostue, men vi skal nok ikke misunde dem en kort pause i deres slidsomme hverdag.

Krostalden

Det var i Niels M. Gram og Bodil Brodersens tid, at den store krostald blev bygget. Begges initialer ses på muren ud mod gårdspladsen. De kan selvfølgelig også godt have bygget den lille smukke lagerbygning på den anden side af gårdspladsen, men jeg kunne godt forestille mig, at denne bygning er ældre. Lagerbygningen er der ikke mere, men den lå rart og praktisk lige over for indgangsdøren til køkkenregionerne i kroen.

Efter Niels M. Gram og Bodil Brodersen overtog deres søn, Mathias Nielsen Gram og hans kone Karen Møller, Endrup Mølle med gæstgiveriet, og i deres tid, nemlig i 1871, søgte og fik de krobevilling. Der var på de tider et stort folkehold på møllen, foruden mølleren og hans kone, deres tre børn og hans forældre

og søster, var der syv ansatte, et tegn på at der var gang i virksomheden.

De gamle møllefolks datter Bothilde, blev gift med møllersvenden Niels Kongsted Jensen, og de overtog møllen efter Mathias Nielsen Gram og Karen Møller.

Som nævnt i begyndelsen af denne artikel, kom Bothilde Gram og Niels Kongsted Jensens datter Anna og hendes mand Peder Hansen til at videreføre slægten på Endrup Møllekro, og efter dem deres søn Niels Kongstad Hansen og hans kone Selma helt frem til 1989, hvor kroen kom på andre hænder.

Møllen har nu ligget stille i en lang årrække, kroen i nogle få år, og om dens fremtidige skæbne ved vi ikke noget.

PS. Efter at denne artikel er skrevet, er der sket det glædelige at Endrup Møllekro er blevet genåbnet under navnet Samlingsstedet.

En gruppe borgere iværksatte en indsamling blandt egnens beboere og fik samlet en kapital på 200.000 kr., hvorefter Bramming Kommune gav yderligere 600.000 kr., og man blev i stand til at købe og genåbne kroen.

Ved et stort frivilligt arbejde er stedet blevet sat smukt i stand, og Marie Nissen Sørensen fra Vejrup driver nu Samlingsstedet, hvor man efter bestilling kan afholde fester og møder, ligesom hun holder åbent for gæster fredag kl. 17-22 og lørdage søn- og helligdag kl. 12-22.

Endrup Kros lagerbygning nord for vejen. Foto: Peder Thellesen 1994. Privat eje.

Kilder:

Steen B. Bøcher. Vandmøller fra Ribe Amt. 1944.

Carsten Teilman Hald: »Herredsskriver G.M. Friis's biografi«, Fra Ribe Amt 1962 s. 445-466.

*Vagn Husted, født 1919, Plantagevej 17, 6740
Bramming. Pensionist. Uddannet ved landbrug og
læreruddannet. Har tidligere skrevet artikler til RA.
Har udgivet en række lokalhistoriske bøger.*